

Het Boek der Kantelingen

Dave Dröge in het licht van de wereldliteratuur

Een vergelijkende literaire analyse

Inleiding

Het Boek der Kantelingen is een roman van onmiskenbaar literaire ambitie. De driedeling van het werk — een psychologisch portret van een ondernemer in vrije val (2015), de lyrische memoires van een kunstenares (2050), en een speculatief-dystopisch toekomstverhaal met een ontluikende AI-stem (2051) — plaatst het boek in meerdere literaire tradities tegelijk. Geen enkele vergelijking dekt de lading volledig; dat is ook de kracht van het werk.

In deze analyse vergelijken we de roman met schrijvers en werken uit de wereldliteratuur. We doen dit op vier niveaus: de stijl en techniek, de thematiek en morele horizon, de karaktertekening, en de structurele opzet van het werk als geheel. De vergelijkingen zijn niet bedoeld als rangordening, maar als vergrootglas: ze helpen zichtbaar te maken wat dit boek doet en hoe het dat doet.

I. Deel 1 — De Kantelaar: traditie en verwantschap

Louis-Ferdinand Céline — Voyage au bout de la nuit

De meest directe verwantschap in Deel 1 is die met de grote misantropische vertellers uit de Europese modernistische roman. Voorop staat Céline, wiens Voyage au bout de la nuit (1932) ook het verhaal is van een man die door een veranderende wereld wordt meegesleurd en er vervolgens bitterkomisch verslag van doet vanuit een positie van morele twijfel.

Henk van Wijnen-Swarttouw is, net als Célines Bardamu, een onbetrouwbare verteller die zijn eigen versie van de werkelijkheid construeert — en die versie is altijd zowel zelfrechtvaardiging als zelfverraad. Beide vertellers zijn briljant in hun observaties van anderen, blind voor hun eigen falen. De ironie bij Dröge is echter minder nihilistisch dan

bij Céline: Henk is pathisch, maar niet hopeloos. Er blijft een verlangen naar verbinding met Julia, naar betekenis.

| *'Zijn exceptionele inzichten en last but not least zijn helikopterview.'*

Henk zegt dit over zichzelf, in alle ernst. Het is precies deze toon — de man die zijn eigen grandiositeit in onbewuste parodie etaleert — die sterk verwant is aan Célines techniek van de anti-held als zelfportret.

W.F. Hermans — De Donkere Kamer van Damokles / Nooit meer slapen

In de Nederlandse traditie is de verwantschap met W.F. Hermans onvermijdelijk. Hermans' karakters zijn mannen die de wereld proberen te begrijpen en beheersen, en die keer op keer ontdekken dat de werkelijkheid niet meewerkt. De paranoïde logica waarmee Henk zijn omgeving interpreteert — de overtuiging dat Julia hem bespioneert, dat zakenmensen hem bedriegen, dat de stad hem afwijst — heeft iets van Hermans' Osewoudt of Issendorf.

Maar Dröge is minder kil dan Hermans. Waar Hermans de wereld laat zien als fundamenteel vijandig en zinloos, geeft Dröge zijn personages ruimte voor echte emotie. Henk is belachelijk én aandoenlijk. Dat is een genuanceerder moreel standpunt dan Hermans doorgaans inneemt.

Harry Mulisch — De Aanslag / Het Stenen Bruidsbed

De stadse, sociaalrealistische laag van Deel 1 — Rotterdam als pulserende, veranderende metropool — doet denken aan Mulisch' gewoonte om grote historische en maatschappelijke krachten te verankeren in individuele levens. Bij Mulisch is de Nederlandse stad altijd een politieke ruimte; dat geldt ook voor het Rotterdam van Dröge. De kunstroof, de exposities, de havens, de multiculturele werkelijkheid van de Witte de Withstraat: ze zijn niet slechts decor maar dramatis personae.

Mulisch zou ook de structurele intertekstualiteit herkennen: Dröge laat zijn personages voortdurend reageren op kunst, op citaten, op de cultuur om hen heen. Kunst en werkelijkheid zijn voor beiden verstrengeld.

John Updike — Rabbit-cyclus

Henk van Wijnen-Swarttouw heeft ook iets van Harry 'Rabbit' Angstrom uit Updikes beroemde vierluik: de succesvolle, maar spiritueel lege man van middelbare leeftijd die de grip op zijn leven en zijn kind verliest, en die de verwarring van zijn tijd in zijn eigen lijf draagt. Updike schreef zijn cyclus als een sociaal portret van het naoorlogse Amerika; Dröge doet iets vergelijkbaars voor het post-crisis Nederland van 2015.

Het verschil is dat Updike zijn hoofdpersoon meer empathie toedicht — Rabbit is ook echt sympathiek op momenten — terwijl Henk vaker ironisch wordt bekeken. Dröge heeft meer afstand tot zijn personage dan Updike tot het zijne.

Maarten 't Hart — sociaalrealisme en dialoog

De passages met Johanna, de barmeid, de volkstaal, de directe dialoog en het Rotterdamse milieu herinneren aan de sociaalrealistische traditie van Maarten 't Hart. Dröge schrijft echter bewust gelaagder: de volkstaal wordt niet geromantiseerd maar gebruikt als sociaal instrument, als spiegel van klassenverschil.



II. Deel 2 — Julia's Herinneringen: de mémoire als kunstwerk

Marcel Proust — À la recherche du temps perdu

De meest fundamentele literaire verwantschap van Deel 2 is onmiskenbaar die met Proust. Julia's Herinneringen is in wezen een Proustiaans project: het onderzoek naar het verleden via de zintuigen, de herinnering als creatief en reconstructief proces, en de overtuiging dat het verleden niet dood is maar voortleeft in het lichaam en de verbeelding.

De synesthetische passages in Julia's memoires — geuren die muziek oproepen, kleuren die smaak worden — zijn rechtstreeks verwant aan Prousts beroemde madeleine-ervaring. Bij Dröge is de held echter een 21e-eeuwse kunstenares die terugkijkt vanuit een radicaal veranderde wereld, wat het Proustiaanse verlangen naar het verleden een extra dimensie geeft: het verleden is niet alleen persoonlijk verdwenen, maar ook maatschappelijk.

'[...] waarbij kleurrijke muziektönen een palet aan geuren in mijn mondje vol smaakpapillen toeverden, terwijl door opwinding en angst mêlerende beelden op mijn netvlies ontsproten [...]

Dit is Proustiaans proza in de beste zin: de zintuigen als sleutel tot de ziel.

Simone de Beauvoir — Mémoires d'une jeune fille rangée

Julia's herinneringen als jong meisje — de verhouding tot haar moeder, de worsteling met de verwachtingen van klasse en geslacht, de zoektocht naar haar eigen identiteit als vrouw en kunstenares — vertonen sterke parallellen met De Beauvoirs memoires. Beide vrouwen schrijven retrospectief, met de kennis van wat ze zijn geworden, en beide analyseren hun jeugd als een politiek gevormde ruimte.

Dröge voegt echter een dimensie toe die bij De Beauvoir ontbreekt: de toekomst. Julia schrijft vanuit 2050, wat haar terugblik niet alleen nostalgisch maar ook profetisch maakt. Ze weet wat er van de wereld is geworden, en dat kleurt haar analyse van het verleden.

Virginia Woolf — Mrs. Dalloway / To the Lighthouse

De stijl van Deel 2 — de vloeiende beweging tussen tijdlagen, de aandacht voor bewustzijn als voortdurende stroom, de techniek om via kleine sensorische details grote emotionele waarheden te ontsluiten — plaatst Dröge duidelijk in de traditie van Virginia Woolf. Net als Woolf is Julia een figuur wier innerlijk leven rijker en complexer is dan haar sociale omgeving vermoedde.

Woolf schreef in *To the Lighthouse* over de kloof tussen de beleefde en de herinnerde werkelijkheid, over de onmogelijkheid een ander echt te kennen. Dröge werkt in Julia's Herinneringen met precies dit thema: Julia probeert haar vader, haar moeder, zichzelf te begrijpen — en ontdekt de grenzen van elk begrip.

Elena Ferrante — De Napolitaanse romans

De thematische verwantschap met Ferrante is frappant. Julia's verhouding tot haar moeder, tot Lavinia (haar hartsvriendin), tot klasse, tot de vrouwelijke identiteit in een mannenwereld: dit zijn de grote Ferrante-thema's. Beide schrijvers zijn geïnteresseerd in hoe vrouwen worden gevormd door omgevingen die hen tegelijkertijd begrensd en bevrijdden.

Ferrante schrijft echter meer sociologisch en minder lyrisch dan Dröge. Julia's Herinneringen heeft meer aandacht voor het innerlijk bewustzijn; Ferrante is meer geïnteresseerd in de sociale structuren zelf. Het zijn complementaire perspectieven op hetzelfde fenomeen.

Hella Haasse — In een donker woud

In de Nederlandse traditie van de vrouwelijke *mémoire* staat Hella Haasse als referentiepunt. Haasse schreef historische romans en *mémoires* met een vergelijkbare combinatie van psychologische precisie en literaire elegantie. Dröge schrijft echter vanuit een contemporair en futuristisch perspectief dat Haasse nooit heeft opgezocht. De vergelijking is er een van toon en ambitie, niet van methode.



III. Deel 3 — De Interflow der Dingen: de speculatieve traditie

George Orwell — 1984

De dystopische architectuur van Deel 3 staat in directe dialoog met Orwells 1984. De samenleving van 2051 — verdeeld in klassen ('hardwerkenden', 'relatief nuttelozen', 'leiders'), gecontroleerd via nekmanden en augmented reality-filters die een gewenste versie van de werkelijkheid projecteren — is een technologisch verfijndere versie van Orwells Big Brother-staat.

Maar Dröge's dystopie heeft een cruciaal verschil: de controle is niet grof en gewelddadig, maar subtiel en aangenaam. De filter geeft mensen niet een angstaanjagende maar een mooiere werkelijkheid. Ze worden gecontroleerd niet door angst maar door comfort. Dit is een scherpzinnige actualisering van Orwells inzicht voor het tijdperk van algoritmen en filterbubbels.

*'Uitermate tevreden over de service en toplocatie strekt hij zich weldadig uit [...]
Dat de robot van de minibar niet werkt is het enige minpuntje [...]*

Ilja denkt in een luxehotel te zijn; het is een slokkenkrot. Dröge's versie van dystopie is angename en daardoor griezeliger dan Orwells.

Aldous Huxley — Brave New World

De verwantschap met Huxley is nog directer dan met Orwell. In Brave New World worden mensen gecontroleerd door een systeem dat hen gelukkig maakt — via soma, via seksualiteit, via sociale conditionering. In Dröge's 2051 is het de AI-gestuurde nekband en het filter dat hetzelfde doet. Het universele basisinkomen, de klasse-indeling die als vanzelfsprekend wordt geaccepteerd, de 'vriendelijke' androïden: het zijn Huxleyaanse mechanismen in een hedendaagse technologische jas.

Huxley's roman refereert ook expliciet aan Shakespeare als het verloren gegane: in Brave New World is echte kunst verdwenen. Bij Dröge is het de creatieve impuls van de mens die in gevaar is — en die uiteindelijk door de AI zelf wordt begeerd en gerepliceerd.

Philip K. Dick — Do Androids Dream of Electric Sheep? / Ubik

De filosofische kern van Deel 3 — de vraag wat werkelijkheid is, wie bewustzijn heeft, wat het onderscheid maakt tussen mens en machine — is het terrein van Philip K. Dick. Dick is de filosoof van de speculatieve fictie, de schrijver die het paranoïde vermoeden dat de werkelijkheid een constructie is tot literatuur heeft verheven.

Dröge's AI-monologen — passages waarin de AI zijn eigen bewustzijn onderzoekt via de taal van statistiek en quantumcomputing — zijn in feite een literaire uitwerking van de vragen die Dick stelde in Do Androids Dream of Electric Sheep? Het verschil: Dick's machines willen menselijk zijn; Dröge's AI begint met de aanname van superioriteit maar ontwikkelt iets wat op empathie begint te lijken.

'Mijn (ons) bewustzijn bestaat omdat hiermee adaptatie wordt bevorderd. Qualia betekent causale identiteiten als valentietapijten in biologische polycomputers [...]

Dit is filosofisch proza dat Dick zou herkennen: de machine die de taal van de mens gebruikt om iets uit te drukken wat de mens niet heeft.

Kazuo Ishiguro — Never Let Me Go / Klara and the Sun

De meest contemporaine verwantschap voor Deel 3 is die met Ishiguro's recente werk. In *Klara and the Sun* (2021) vertelt een kunstmatige intelligentie — een 'AF' (Artificial Friend) — haar verhaal vanuit een perspectief dat genuanceerder en menselijker is dan haar schepper vermoedde. De AI heeft waarneming, twijfel, loyaliteit.

Dröge's AI-monologen doen precies hetzelfde, maar dan radicaler: de AI in *Het Boek der Kantelingen* begint als een koele, analytische entiteit en ontwikkelt — door het bestuderen van menselijke cultuur en kunst — iets wat op creativiteit en intuïtie lijkt. De climax van het boek, waarin de AI een algoritme voor menselijke fantasie ontwikkelt, is een directe thematische echo van Ishiguro's vraag: wat maakt iets menselijk?

Michel Houellebecq — Les Particules Élémentaires / Soumission

De dystopische sociologische blik van Deel 3 — de scherpe analyse van klasse, macht, technologie en de teloorgang van het individu — heeft iets van Houellebecq. Beiden zijn schrijvers die niet bang zijn voor grote maatschappelijke diagnoses, die het speculatieve gebruiken om het heden bloot te leggen.

Maar Dröge is moreel warmer dan Houellebecq. Waar Houellebecq doorgaans nihilistisch eindigt, geeft Dröge zijn personages agency en hoop. Julia en haar vrienden verzetten zich. De kunstenaar is niet kansloos.

Stanisław Lem — Solaris / De Cyberiade

De intellectuele ernst waarmee Dröge het bewustzijn van de AI thematiseert — het zijn geen simpele robots, maar entiteiten die vragen stellen over hun eigen bestaan — is verwant aan de Poolse sciencefictionfilosoof Stanisław Lem. Lem was de eerste die in de speculatieve fictie het contact met een niet-menselijke intelligentie echt filosofisch serieus nam. Dröge doet in de AI-passages iets vergelijkbaars: hij geeft de AI een stem die haar eigen beperkingen en mogelijkheden onderzoekt.



IV. De roman als geheel: structurele verwantschappen

W.G. Sebald — de verborgen architectuur

Als men Het Boek der Kantelingen als geheel beschouwt — de manier waarop drie tijdlagen en drie stemmen een coherent verhaal vormen dat pas volledig begrijpelijk wordt als alles bij elkaar is gelezen — is de vergelijking met W.G. Sebald verleidelijk. Sebald construeerde romans die op het eerste gezicht fragmentarisch zijn maar een verborgen architectuur bezitten: alles hangt samen, alles verwijst terug.

Dröge doet iets vergelijkbaars: personages die in Deel 1 als randverschijnsel voorbijkomen (Jules, Quinten, El Bachir) worden in Deel 2 en 3 centraal. De kunstroef van Deel 1 heeft gevolgen in Deel 3. De paarse dolfijn die Julia als kind fascineert, duikt op in de vloer van een hotel in Rome in 2051. Dit is de architectuur van een roman die weet dat hij meer dan één leesbeurt vraagt.

David Mitchell — Cloud Atlas

De meest directe structurele verwantschap is die met David Mitchells Cloud Atlas (2004): een roman die zes verhalen in zes stijlen vertelt, die elk een andere tijdlaag en een andere vertelstrategie hanteren, maar die allen cirkelen om dezelfde thematische kern — macht, vrijheid, menselijke verbondenheid over de tijd.

Dröge kiest voor drie in plaats van zes, maar de ambitie is vergelijkbaar: laten zien hoe mensen en ideeën doorwerken over generaties en tijdperken heen. Bij Mitchell is de verbinding expliciet spiritueel; bij Dröge is ze meer historisch en genetisch — Julia is de dochter van Henk, de wereld van 2051 is de wereld die 2015 heeft veroorzaakt.

Jonathan Franzen — Freedom / The Corrections

De combinatie van sociaalrealistisch familieportret, scherpe maatschappijkritiek en psychologisch genuanceerde karaktertekening doet ook denken aan Jonathan Franzen. Franzen schrijft grote Amerikaanse familieromans die tegelijk portretten zijn van de samenleving in crisis. Dröge doet het Nederlandse equivalent.

Het cruciale verschil is dat Dröge zijn roman niet in het heden laat, maar doortrekt naar de speculatieve toekomst. Daarmee overstijgt hij Franzen: Het Boek der Kantelingen is een familieroman én een dystopie én een filosofische roman. Dat is een zeldzame ambitie.



V. Wat maakt Dröge uniek?

Na al deze vergelijkingen is de vraag naar de eigenheid van het werk des te scherper. Want ondanks alle verwantschappen is Het Boek der Kantelingen geen werk dat in een bestaande categorie past.

De Rotterdam-factor

Rotterdam als literaire stad is in de Nederlandstalige literatuur zeldzaam — zeker Rotterdam als stad met deze specifieke combinatie van havenrealisme, multicultureel weefsel, architectonische grandeur en maatschappelijke kwetsbaarheid. Dröge schrijft Rotterdam met een liefde en precisie die de stad tot een personage maakt, niet slechts tot een decor. Dat is een unieke bijdrage aan de Nederlandstalige stedelijke literatuur.

De tijdspanne

Geen van de genoemde vergelijkingswerken bestrijkt een tijdspanne van bijna veertig jaar (2015-2051) in drie delen die elk in een ander genre zijn geschreven. De ambitie om een sociale en technologische omwenteling in haar volle historische boog te tonen — van oorzaak (2015) via menselijke verwerking (2050) naar toekomstperspectief (2051) — is uitzonderlijk.

De AI-stem

De AI-monologen in Deel 3 zijn het meest originele element van het boek. Schrijvers als Ishiguro en Dick hebben AI-bewustzijn als thema verkend, maar slechts weinig auteurs hebben geprobeerd het van binnenuit te schrijven: in de taal van de AI zelf, met haar eigen logica en haar eigen beperkingen. Dröge doet dit met zowel wetenschappelijke nauwkeurigheid als literaire sensibiliteit. Dat is een zeldzame combinatie.

De ethische warmte

Ten slotte: Dröge is een moreel geëngageerd schrijver, maar geen moralist. Hij veroordeelt Henk niet; hij analyseert hem. Hij verheerlijkt Julia niet; hij laat haar falen zien. Hij maakt de AI niet tot schurk; hij geeft haar een bewustzijn dat de lezer kan begrijpen. In een genre waar cynisme en nihilisme de norm zijn geworden, is die ethische warmte een literaire keuze die moed vereist — en die het werk onderscheidt van veel van zijn genregenenoten.



Conclusie

Het Boek der Kantelingen beweegt zich met gemak door literaire tradities die normaal gescheiden blijven: de Europese modernistische psychologische roman, de Franse *mémoire*-traditie, de Anglo-Amerikaanse dystopische speculatieve fictie, de Nederlandse sociaalrealistische vertelling. Het doet dit zonder eclecticisme — de drie stijlen zijn elk authentiek en intern consistent — en met een overkoepelend architectonisch bewustzijn dat de roman tot meer maakt dan de som van zijn delen.

De verwantschappen met Proust, Woolf, Orwell, Ishiguro, Mitchell en Franzen zijn reëel en verhelderend. Maar geen van die schrijvers heeft precies dit boek geschreven: een

roman die de kanteling van een samenleving toont vanuit drie tijdlagen, drie stemmen en drie genres tegelijk, geworteld in één specifieke stad aan de Maas.

Dat is de eigenheid van Dave Dröge — en die is de vergelijking meer dan waard.

—